

פרשת ויקרא: האם חייבים לקרוא דווקא פרשת זכור כדי לצאת ידי חובה מחיית עמלק

פתיחה

השבוע בנוסף לקריאה הרגילה קוראים בתורה את פרשת זכור, פרשה שנייה מתוך ארבע הפרשיות, לאחר שקראו את פרשת שקלים (ועיין בדף לויקהל שנה ד'). עניינה של קריאת פרשת זכור להזכיר את הצורך במחיית עמלק, והסיבה שקוראים אותה לפני פורים היא, שהמן היה מזרע עמלק. בנוסף לקריאה, התפתחו במהלך הדורות מנהגים נוספים לזכרון מחיית עמלק:

א. **בספר המנהיג** (מגילה ע"א רמב) כתב, שבצרפת נוהגים התינוקות לקחת חלוקי נחל שכתוב עליהם 'המן' להקיש אותם אחד בשני, וכך על ידי טשטוש הכתב מוחים את שמו. כך הביא גם **האבודרהם** (פורים ד"ה וכתב) שהוסיף, שבמקומו נוהגים לעשות מעשה זה בזמן קריאת המגילה כאשר הקורא מזכיר 'המן', ובלשונו:

"כתב אבן הירחי (= המנהיג), שנוהגין בצרפת ובפרובנציה התינוקות לקחת אבנים חלקים, ולכתוב עליהם המן. וכשמזכיר הקורא את המגלה המן, הם מקישים זו על זו למחוק את שמו משום שנאמר ושם רשעים ירקב. וכן אומר במדרש תמחה את זכר עמלק, אפילו מעל העצים ומעל האבנים."

ב. לא כולם קיבלו את המנהג באופן יפה, (עיין למשל **שדי חמד** פורים, י) בגלל מספר סיבות: **יש שלא קיבלוהו** בגלל שהרעש מפריע לשמוע את המגילה, וצריך לשמוע כל אות. **יש שלא קיבלוהו** בגלל שאין לעשות בבית הכנסת צחוק וליצנות. **ויש שלא קיבלוהו** בגלל שהיו בגולה, וחששו מתגובת הגויים כאשר ישמעו שמכים בהזכרת המן אויב היהודים.

בעקבות פרשת זכור נעסוק השבוע בהלכותיה, נראה את מחלוקת הפוסקים האם צריך דווקא לקרוא את פרשת זכור מתוך ספר התורה, או די בכך שמזכירים את חובת מחיית עמלק. בהנחה שאכן יש חובה לקרוא, נראה את הדיון האם חובה לקרוא דווקא את פרשיית זכור, או שאפשר לקרוא את סיפור 'ויבא עמלק', וכן האם צריך לקריאה זו מניין ועד כמה יש לדקדק בהגיה.

האם דווקא פרשת "זכור"

המשנה במסכת מגילה (כ"א ע"א) כותבת, שבשבת שלפני פורים צריך לקרוא פרשת זכור. הגמרא (י"ח ע"א) מוסיפה וכותבת, שלא די לזכור במחשבה אלא צריך גם להזכיר בפה, דבר זה נלמד מכך שהתורה כותבת גם 'לא תשכח' (= בלב) וגם 'זכור' (= בפה). נחלקו הראשונים, מה צריך לומר כאשר מזכירים את עמלק:

א. **הרמב"ן** (דברים כ"ז סבר), שלמעשה אין נוסח מוגדר אותו צריך לומר כדי לצאת ידי חובת 'זכר עמלק'. העיקר הוא לספר ולהעביר את המסורת שכן עשה עמלק, עד שימחה שמו מתחת השמים. עיקרון דומה כתב ביחס לזכרון מעשה מרים שאין נוסח ספציפי אותו יש לומר והעיקר להעביר את מסר הסיפור, וכן עולה מדברי **הרמב"ם** (מלכים ה, ה), ובלשון הרמב"ן:

"ולא ידעתי מה היא הזכירה הזו בפה. והנכון בעיני שהוא לומר, שלא תשכח מה שעשה לנו עמלק עד שנמחה את שמו מתחת השמים, ונספר זה לבנינו ולדורותינו לומר להם כך עשה לנו הרשע, ולכך נצטוונו למחות את שמו. וכן במעשה מרים נצטוונו להודיעו לבנינו ולספר בו לדורות."

ב. **התוספות** (ברכות י"ג ע"א) ו**הרא"ש** (שם, חלקו וסברו), שעל מנת לצאת ידי חובה דאורייתא יש לקרוא את פרשת עמלק המוזכרת בספר התורה. שיטתם מבוססת על הגמרא בברכות הכותבת, שהמשמעות לכך שהתורה נאמרה בלשון הקודש היא בקריאת פרשת זכור שיש לקרוא דווקא מספר תורה, לעומת שאר הקריאות במהלך השנה שחובתן מדרבנן בלבד.

ג. גישה שלישית במפרשים היא גישה **הראב"ד** ו**הר"ש משאנץ** (תורת כהנים בחוקות) שפירשו, שכאשר התורה מצווה לזכור את מעשי עמלק כוונתה ללמוד הלכות מגילה. ההיגיון בפסק זה, שהלכות מגילה מזכירות את קריאת המגילה, ובקריאת המגילה קוראים את מחיית המן שהיה מזרע עמלק (על בסיס אותו עיקרון פירשו את מצוות התורה 'זכור את יום השבת', שיש ללמוד הלכות שבת).

למרות שמפשטות דבריהם משמע שמדאורייתא די בלימוד הלכות מגילה, **הרב אשר וייס** (פרשת זכור תשפ"א) חידש שאין כך כוונתם, שהרי לא מסתבר שבלמוד הלכות אפשר לקיים את מחיית זכר עמלק. אלא, כשם שיש מצווה בפסח להרבות בסיפור יציאת מצרים למרות שיוצאים ידי חובה גם בנוסח מצומצם, כך גם בעניין עמלק. החובה הבסיסית היא קריאת פרשת עמלק, ולימוד ההלכות מהווה ריבוי הסיפור ויש בו מצווה.

קריאת פרשייה אחרת

למעשה פסק **השולחן ערוך** (קמ"ב, ב) שיש לקרוא את מעשה עמלק מספר תורה וכדעת התוספות. אין מחלוקת בין הפוסקים, שיש לקרוא את מעשה עמלק סמוך לפורים וכדברי הגמרא במגילה, אלא שדנו האחרונים בשאלה, האם חובה לקרוא דווקא את פרשת 'זכור', או שאפשר לקרוא פרשה אחרת, כאשר מחלוקת שמושפעת מהשאלה האם חובה לקרוא פרשה זו במניין:

תרומת הדשן (שו"ת סי' קח) כתב, שחובה לקרוא פרשת זכור במניין. ראייה לדבריו הביא מדברי הרא"ש שפירש שכאשר רבי אליעזר שחרר את עבדו כדי שיהיו להם עשרה, שחרר אותו לקריאת פרשת זכור שחובתה דאורייתא, שכן לולא כך כיצד שיחרר את עבדו? והרי הפסוק בפרשת ויקרא (כה, מו) נוקט שאסור לשחרר עבד כנעני ('לעולם בהם תעבדו'¹).

מדוע יש צורך לקרוא פרשת זכור דווקא בציבור? **הקרבן אורה** (ברכות ג ע"א ד"ה ואידי) כתב, שכיוון שמטרת הזכירה היא להוביל בסופו של דבר למחיית זכר עמלק ומצווה זו מוטלת על הציבור ולא על אדם פרטי - יש לקרוא דווקא בציבור, ומניין מהווה מעין

¹ הרא"ש בעקבות הקושיה כיצד שחרר רבי אליעזר את עבדו, דחק וכתב שהמטרה הייתה לצורך קריאת פרשת זכור. **הריטב"א** (עירובין לב ע"ב ד"ה אבל) חלק וכתב, שהאיסור "לעולם בהם תעבדו" בא להורות שאסור לשחרר את העבד הכנעני סתם בתורת מתנה, אבל כאשר יש סיבה מועטה כמו תפילה במניין - דין זה נדחה (וכאשר הגמרא כותבת שהמשחרר עובר בעשה, אין הכוונה לעשה ממש, ועיין שו"ת הריטב"א סי' מג).

תמצית של הציבור (ועיין פעולת שכיר סי' קלג לטעם נוסף), ובלשונו של תרומת הדשן:

"נראה דצריך טפי (= יותר) שישמע קריאת פרשת זכור בצבור ממקרא מגילה. אף על גב דמקרא מגילה עדיפא וכל מצות נידחות מפניה, מכל מקום לדעת רוב הפוסקים נקראת היא ביחיד, אבל קריאת פרשת זכור כתב האשירי בפרק שלשה שאכלו, דעשה דאורייתא הוא לקרות בעשרה."

א. אולם בניגוד להבנתו הוסיף תרומת הדשן שבפועל מנהג העולם היה בזמנו לקרוא את פרשת זכור ביחיד. ביישוב המנהג כתב **המגן אברהם** (תרפה), שמכיוון ולמעשה מדאורייתא אין חובה לקרוא דווקא את פרשת זכור, ויוצאים ידי חובה גם בפרשת 'ויבוא עמלק' אותה קוראים בפורים, ובוודאי אז יש מניין בבית הכנסת.

ב. **המשנה ברורה** (תרפה, טז) **וערוך השולחן** (שם, ה) חלקו על המגן אברהם וכתבו, שמהתורה יש לקרוא את פרשת זכור בדווקא. בטעם הדבר נימקו, שבפרשת "ויבוא עמלק" אמנם מספרת התורה על מלחמת עמלק בישראל, אבל הציווי לזכור את מעשה עמלק כלל לא נאמר, משום כך לא יוצאים ידי חובה בקריאת פרשה זו גם לא מדאורייתא.

כיצד ידחו את יישוב המגן אברהם מדברי תרומת הדשן? **ראשית** ניתן לומר, שאכן מנהג העולם יסודו בטעות, ומשום כך אין צורך להיכנס לדחוקים שיוצאים ידי חובה בפרשת 'ויבוא עמלק'. **שנית**, פסק תרומת הדשן הקובע שחובה לקרוא פרשת זכור במניין אינו מוסכם, ופוסקים רבים כמו **המשנה ברורה** ו**הרב עובדיה** נטו שאפשר לקרוא גם ביחיד, ממילא מובן מנהג העולם².

זמן הקריאה

עד כה עסקנו בשאלה, האם צריך לקרוא דווקא את פרשת זכור בספר תורה, והאם יש צורך במניין לשם כך. שאלה נוספת שדנו בה הפוסקים היא, האם יש חובה מדאורייתא להזכיר את מעשה עמלק במהלך השנה:

א. מדברי **הרמב"ם** (מלכים ה, ה) משמע, שאין זמן מוגדר להזכיר את מעשה עמלק, ולמעשה חובה זו מוטלת על האדם באופן כללי, על כל אחד 'לזכור תמיד מעשיו הרעים ואריבתו'. **ספר החרדים** (עשה ד') צמצם מעט דברי הרמב"ם וכתב, שכוונתו שיש להזכיר את מעשה עמלק בכל יום, ועל בסיסו יש הנוהגים להזכיר את מעשי עמלק בסוף התפילה, ובלשונו:

"מצוות עשה לזכור תמיד מה שעשה לנו עמלק, שנאמר זכור את אשר עשה לך עמלק ודרשו בספרי יכול בלב כשהוא אומר לא תשכח הרי שכחת לב אמור, הא מה אני מקיים זכור? בפה. וכתב סמ"ק דבשבת שלפני פורים שאנו קורין ברבים בספר תורה בפרשת זכור אנו מקיימים מצוה זו, אבל מלשון רמב"ם וסמ"ג משמע שמצוות זכירה בכל יום."

ב. **הרוקח** (סי' רלד), ככל הנראה מפני שחז"ל תיקנו לקרוא את פרשת זכור רק לפני פורים חלק וסבר, שיש להזכיר את מעשי עמלק בכל שנה, ולא בכל יום. בטעם הדבר נימק **החתם סופר** (אבה"ע א, קיט), שהגמרא במסכת ברכות (נח ע"א) כותבת שלוקח למת שנה להישכח מהלב, ובפשטות הוא הדין לפרשת זכור, ומשום כך יש לקרוא כל שנה.

חידוש בעניין זה שלא התקבל על ידי שאר הפוסקים הנוגע לשנה זו בה יש שנה מעוברת, כתב **המהר"ם שיק** (מצווה תרה), שכיוון שתוך שנה נשכחת הקריאה של השנה הקודמת, ובשנה מעוברת עוברים שלושה עשר חודשים עד לקריאת פרשת זכור - יש להתכוון בפרשת כי תצא (בה קוראים פרשת זכור במסגרת פרשות השבוע) לצאת ידי חובת פרשת זכור.

נוסח הקריאה

בבתי כנסת רבים נוהגים לקרוא את המילים "תמחה את זכר עמלק" פעמיים, הסיבה לכך היא דברי **הרד"ק** (ספר השורשים, זכר) ושאר מפרשים המסתפקים בשאלה כיצד יש לנקד את המילה זכר בפסוק. **אפשרות ראשונה**, לנקד אותה בסגול דהיינו זְכֹר, ו**אפשרות שניה** לנקד אותה בצרה דהיינו זָכֹר.

בפועל, לאלה המשתמשים בהגייה הנקראת 'הגיייה ספרדית', דהיינו שאין הבדל בקריאה בין צירה לסגול אין צורך לקרוא את שני הנוסחים, שהרי בשאר הקריאה משתמשים באותה הגייה ואין סיבה שדווקא בפסוק זה ישנו. לעומת זאת המשתמשים בהגייה הנקראת 'הגיייה אשכנזית' או 'תימנית' יש עניין לקרוא את שתי הגרסאות, וכפי שכתב **המשנה ברורה** (תרפה, יח):

"זכור את אשר עשה וכו', וגמרינן בגמרא דהאי זכור היינו באמירה מתוך הספר דווקא ולא די במה שיקבע זה בלבד. דע דיש אומרים שצריך לקרות זכר עמלק בציר", ויש אומרים שצריך לקרות זכר עמלק בסגול. ועל כן מהנכון שהקורא יקרא שניהם לצאת ידי שניהם."

א. עם כל זאת, גם לקוראים בהגייה אשכנזית שלא קראו את שתי הגרסאות נראה שלדעת **הגרש"ז אויערבך** (תרפה) יצאו ידי חובה. הוא סבר, שלמעשה בדיעבד אין צורך בקריאת כל הפרשה, וכדי לצאת ידי חובה די לשמוע את עיקר עניין פרשת עמלק. ראייה הביא מהמגן אברהם שראינו לעיל שכתב שאפשר לצאת ידי חובה בפרשת ויבוא עמלק, והרי שם מוזכר רק עיקר העניין.

ב. **הרב אשר וייס** (זכור תשפ"א) חלק על הגרש"ז אויערבך וכתב, שיש לשמוע את כל הפרשה, ומה בין קריאה זו לקריאת שמע שגם חובתה מדאורייתא ויש לקרוא את כל מילותיה?! את הראייה מדברי המגן אברהם דחה, שאין כוונת המגן אברהם שיוצאים ידי חובה בגלל שכך עיקר הפרשה, אלא שלדעתו גם פרשת ויבוא עמלק מביאה את מעשה עמלק.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שעוד אנשים יקראו...³

² מחלוקת נוספת בהקשר למחלוקות זו, היא המחלוקת האם צריך לקרוא את פרשת זכור מספר תורה כשר. **הפרי מגדים** (משבצות קמג, א) כתב, שכיוון שקריאה זו מדאורייתא מספר תורה, ממילא יש לקרוא דווקא בספר כשר. לעומת זאת **השואל ומשיב** (ג, א, שצ) כתב שרק משום שיש איסור לקרוא דברים שבכתב בעל פה יש לקרוא מספר תורה כשר, אך בדיעבד יוצאים ידי חובה בפסול, וכן פסק **הגרש"ז אויערבך**.

³ מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com